

TEVHİDİ DÜŞÜNCE IŞIĞINDA İLİM DALLARININ YENİDEN İNŞASI ŞURASI

Derleyenler (Editörler):

Prf. Dr. Mustafa Alisharlı - Doç.Dr. Osman Şimşek

İLMİ VE METODOLOJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ (İLMAR)

Yayınlar Dizisi :4

ISBN:

Aralık 2018

Basım Yeri: Semih Ofset

FARABÎ'NİN İLİMLER SINIFLAMASI

Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK¹

ÖZET

İslam düşünce tarihinin en önemli düşünürlerinden ve onuncu miladi asrın en velüd filozoflarından olan Farabi (öl. 950), Muallim-i evvel diye de anılan Aristoteles'ten sonra Malim-i sâni (ikinci öğretici) diye bilinen en ünlü Türk-İslam düşünürlerinden biridir. İslam düşünce ekollerinden Meşşai (Peripatetik) geleneğe mensup Farabi'nin önemli İlmî ve felsefî özelliklerinden birisi de « ilimlerin tasnifi» konusundaki görüşleridir. Bu konuda «İlimlerin Sayımı» adıyla Türkçe'ye de çevrilen eserinde Meşşai gelenek bağlamında ilimlerin sınıflandırması konusundaki düşüncelerine yer verir.

Anahtar Kelimeler: Farabî, ilim, tasnif, ilimlerin tasnifi.

1 Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Felsefe Bölümü, kazims@gazi.edu.tr

Farabî'nin gerek Aristoteles'in eserlerine yazdığı şerhler ve gerekse diğer mantık ve felsefe- ilim konularındaki eserleri dikkate alındığında onun eserleri oldukça zengin bir külliyat oluşturmaktadır. Bu eserleri içerisinde en önemlilerinden biri de "İhsâ-nü'l-ülûm=İlimlerin Sayımı" adlı eseridir. Farabî, genelde diğer eserlerinde ve özelde ise bu eserinde ilimlerin sınıflandırılması konusunda etraflı bilgiler vermektedir. Hacmi küçük olan bu eserinde Farabî'nin ilimlerin tasnifi ve tanımları konusunda verdiği bilgiler, hem devrinin geçerli ilimleri ve hem de kendi ilmî birikimi konusunda bize önemli ipuçları vermektedir. Buna göre Farabî öncelikle ilimleri beş bölüme ayırmaktadır: Dil ilmi, mantık ilmi, matematik ilmi, tabiat ve İlâhî ilimlerle siyasetle ilgili ilimler. Bunların dışında başka ilim dallarından da bahseden Farabî, bu ilim konularında da önemli bilgiler verir.

Bu çalışmada bugün felsefe bağlamında ele alınan ilimlerin tasnifi meselesinde onuncu yüzyılda Türk-İslam felsefesinin önemli bir ismi olan Farabî'nin özellikle ilimler sınıflaması konusundaki düşüncelerine ve bu ilimlerle ilgili yaptığı tanımlamalara yer verilmeye çalışılacaktır.

Asıl adı Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzlug olan ve doğduğu yere nisbetle Farabî diye bilinen büyük Türk - İslam düşünürü Farabî 870 yılında bugün boş durumda olan Horasan-ı Türki diye bilinen bölgesinde Şam' da 80 yaşında vefat etti. Devrinin en üretken düşünürlerinden olan Farabî, İslam düşünce geleneğinde Meşşailer olarak bilinen Aristotelesçi akımın en ünlü düşünürlerinden biridir, ilmi ve felsefi derinliği doğu ve batı kaynaklarında ittifakla belirtilen Farabî'ye felsefe tarihinde "Muallim-i Sani = İkinci Öğretici" denilmektedir. Ayrıca Batı kaynaklarında adı "Alpharabius (Alfarabius)" şeklinde latinceleştirilerek anılmaktadır².

Farabî'nin gerek Aristoteles'in eserlerine yazdığı şerhler ve gerekse diğer mantık ve felsefe- ilim konularındaki eserleri dikkate alındığında onun eserleri oldukça zengin bir külliyat oluşturmaktadır. Onun bu eserleri arasında oldukça dikkat çeken ve devrinin ilimlerle ilgili anlayışını vermesi açısından oldukça önemli olan "İhsâ-nü'l-Ulûm=İlimlerin Sayımı" adlı eserinde filozofumuz hem devrinin geçerli ilimleri ve hem de kendi İlmi birikimi konusunda bize önemli ipuçları vermektedir.

Bu çalışmada bugün felsefede daha çok da ilim felsefesi bağlamında ele alınan ilimlerin tasnifi meselesinde Farabî'nin özellikle ilimler sınıflaması konusundaki düşüncelerine yukarıda adı geçen "İlimlerin sayımı" adlı eseri çerçevesinde bu ilimlerle ilgili yaptığı tasnif ve tanımlara yer verilmeye çalışılacaktır. İlimlerin tasnifi ve tanımları konusunda önemli bilgiler veren Farabî'nin "İhsâ-nü'l-ülûm=İlimlerin Sayımı" adlı esen aynı zamanda arapça yazılan ilk ansiklopedi olarak kabul edilmekte olup bu eser ayrıca Farabî'nin latinceye tercüme edilen dört eserinden biridir³. Diğer taraftan

2 Abdülhak Adnan,(1977), Farabî, İ.A. (MEB), C. 4, İstanbul. : 451 ve 454

3 Abdülhak Adnan,(1977), Farabî, İ.A. (MEB), C. 4, İstanbul. : 451 ve 454

Farabî' nin bu eseri, ilimlerin tasnifi konusunda bütün ortaçağ boyunca büyük etkilere sahip olmuştur. Farabî, ilimler ve onların tanımları konusunda “Tahsilu's- Saâde-Mutluluğu Kazanma” adlı eserinde ve diğer eserlerinde de yeri geldikçe bahseder. Ancak biz bu çalışmamızda onun diğer eserlerine müracaat etmekle beraber daha çok onun “İlimler Sayımı” adlı eseri çerçevesinde konuyu ele alacağız.

Farabî, ilimlerin Sayımı adlı eserinde genel olarak ilimleri beş ana grupta toplamaktadır. Bu ilimler sırasıyla şunlardır: dil ilmi, mantık ilmi, matematik ilmi, Fizik ve metafizik, son olarak da siyaset, fıkıh ve kelam ilmi. Meşşai (Peripat etik) felsefe geleneği içinde yer alan Farabî'nin bu genel ilim sınıflamasıyla Aristoteles'in ilim sınıflaması anlayışında bazı farklılıklar olduğunu görüyoruz. Zira buradaki en dikkat çeken fark şudur: Aristo, ilimleri temelde teorik ve pratik ilimler diye ikiye ayırırken Farabî burada ilimleri beş ana bölüme ayırmaktadır. Ayrıca Aristo Mantığa ilimler sınıflamasında yer vermezken, Farabî, Mantığı bu beş bölümün en önemlilerinden biri olarak görür. Şimdi bu beş bölümden her bir bölümün sırasıyla açıklamaya çalışacağız.

Dil ilmi:

Farabî, dil ilmini ikiye ayırarak açıklar. Birincisi dil ilmi, herhangi bir toplulukta bir anlama delalet eden lafızların (sözlerin) öğrenilmesi ve bu sözlerin her birinin delalet ettiği anlamların bilgisidir. İkincisi ise bu sözlerin kanunlarının bilgisidir⁴. Farabî bütün toplumalarda sözlerin ikiye ayrıldığını; bunların da insan “ve “alî” gibi tekil ve “insan hayvandır”, “kar beyazdır” gibi bileşik sözler olduklarını belirtir⁵.

Farabî, dil ilminin yine bütün topluluklarda yedi kısma ayrıldığını belirtir: Tekil sözler ilimi, bileşik sözler ilimi, sözlerin tekil oldukları durumdaki kanunlarının ilmi. Diğer dört dil ilimi de şunlar: Sözlerin birbirleriyle birleştikleri durumdaki kanunlarının ilmi, doğru yazma kanunları, doğru okuma kanunları ve şiir kanunları ilmidir⁶. Farabî, sözlerle ilgili bu ilimleri geniş şekilde ele alarak açıklar. Nitekim Farabî' ye göre bu ilimler de kendi içlerinde çeşitli kısımlara ayrılırlar. Lafızlar (sözler) ve bu lafızların çeşitli durumları konusunda Farabî, mantıkla ilgili eserlerinde de yer verir. Zira bilindiği gibi mantık ilmi, ileride daha ayrıntılı görüleceği gibi kavramlar ve bu kavramların meydana getirdiği önermeler gibi çeşitli oluşumlardan bahseder. Dil ilminin konusunu kısaca şöyle özetlemek mümkündür: Dil ilmi, herhangi bir topluluğa göre herhangi bir şeye delalet eden lafızları ve bu lafızların kanunlarını içerir⁷.

4 FARABÎ, (1999), İlimlerin Sayımı, Çev. Ahmet Arslan, Ankara FARABÎ, (2001), Aristo Felsefesi, çev. Hüseyin Atay, Ankara.1999:46

5 FARABÎ, (1999), İlimlerin Sayımı, Çev. Ahmet Arslan, Ankara FARABÎ, (2001), Aristo Felsefesi, çev. Hüseyin Atay, Ankara.1999:47

6 FARABÎ, (1999), İlimlerin Sayımı, Çev. Ahmet Arslan, Ankara FARABÎ, (2001), Aristo Felsefesi, çev. Hüseyin Atay, Ankara.1999:48

7 RİŞER N.,(1985) Tasavvuru'l-Mantıkı'l-Arabi (Arapçaya çev. Muhammed Mehran), Kahire. H.el- FAHURİ-H.EL-CUR (1982), Tarih el - Felsefet' ül- Arabiyye, C.1-2, Beyrut. 1982 :95

Mantık İlmî:

Farabî, mantığı sanat olarak nitelemekle birlikte onu bir İlim olarak da şöyle tanımlar: “Mantık sanatı, bütün olarak, aklı düzeltmeye ve İnsanı haklarında yanılmasının mümkün olduğu bütün akılsallarda (ma’kulat) doğru yola, hakikate götürmeyen yayan kanunları, akılsallar konusunda insanı hata yapmaktan, ayağı kaymaktan ve yanlış düşmekten koruyan kanunları, kendileriyle ilgili olarak herhangi bir insanın yanlış yapması mümkün olan akılsalların kontrol edilmesi için gereken kanunları verir...”⁸. Bu tanımdan anlaşılacağı gibi mantık, aklın düzgün çalışmasının kurallarını bildirir. Ayrıca mantık, kavramların (ma’kulat) iyi ve doğru anlaşılmasının ilke ve kriterlerini insana kazandırarak insanın yanılmasını önler.

Dil ilminin tanımı yapılırken de belirtildiği gibi dil ilmi ve mantık arasında önemli benzerlik olduğunu Farabî şöyle belirtir: “ Bu sanat (mantık) nahiv (gramer) sanatına benzer; çünkü mantık sanatının akla ve akılsallara (ma’kulat) olan nisbeti, nahiv sanatının dile ve sözlere olan nisbeti gibidir. Nahiv ilminin sözlerle ilgili olarak bize verdiği bütün kanunların benzerlerini mantık ilmi de akılsallarla ilgili olarak bize verir.”⁹. Farabî, ayrıca mantığın sözler ve konuşmalar konusunda bir alet, bir terazi ve bir ölçü ilimi olduğunu belirtir.

Farabî, mantık ilmini ve onun getirdiği kriterleri bilmezsek varlık hakkında elde ettiğimiz bilgilere güvenimizin olamayacağını ifade eder. Fakat ona göre mantık ilmini bilmezsek düşüncelerimiz çelişkiler içinde kalır ve neyin yanlış, neyin doğru olduğu hakkında tam bir bilgiye sahip olamayız¹⁰. Ayrıca Farabî, mantık ilminin insanın düşünce yetisini geliştirdiğini ve insana eğitim-öğretim açısından neyin yararlı neyin yararsız olduğunu kazandırdığını, tartışma usul ve yöntemlerini verdiğini¹¹ belirtir.

Farabî, kısaca mantık ilminin altında bulunan bölümleri ise şöyle açıklar: Kategoriler (makulat), önermeler, kıyas, burhan, topikler, sofistlik deliller, hitabet (rhetorika) ve şiir (poetika)¹². Farabî, ilimlerin sayımı adlı eserinde bu bölümlere oldukça geniş yer verir. Diğer taraftan Aristoteles’ in bu isimleri taşıyan mantık kitaplarına Farabî birer şerh de yazmıştır.

Farabî’ nin mantık konusundaki düşünceleri gerek felsefe-mantık ve gerekse ilim tarihinde oldukça önemlidir. Zira Farabî’ye “Muallim-i Sani=İkinci Öğretici” denilmesinin en önemli gerekçesi onun mantık alanındaki düşünceleri ve eserleridir. Nitekim onun özellikle mantıkla ilgili eserlerinin sayısının 40 (kırk) civarında olduğu belirtilir.¹³

8 FARABÎ, (1999), İlimlerin Sayımı, Çev. Ahmet Arslan, Ankara FARABÎ, (2001), Aristo Felsefesi, çev. Hüseyin Atay, Ankara. 1999:53-54

9 Farabî, a.g.e., s 54

10 FARABÎ, (1999), İlimlerin Sayımı, Çev. Ahmet Arslan, Ankara, 1999:56-57

11 FARABÎ, (2001), Aristo Felsefesi, çev. Hüseyin Atay, Ankara, 2001:112

12 H.el- FAHURÎ-H.EL-CUR (1982), Tarih el - Felsefet’ ül- Arabiyye, C.1-2, Beyrut, 1982:95

13 RİŞER N.,(1985) Tasavvuru'l-Mantıkı'l-Arabi (Arapçaya çev. Muhammed Mehran), Kahire,

Matematik İlimleri:

Farabî, matematik İlmini “... sayıların ve büyüklüklerin cinslerini ihata eden...” (Farabî, 2001:12) ilim diye tarif eder. Matematik İlimlerin yedi önemli bölümü olduğunu belirten Farabî’ye göre bu ilimler şunlardır: 1- Aritmetik İlmi, 2- Geometri İlmi, 3- Optik ilmi, 4- Astronomi İlmi, 5- Müzik ilmi, 6- Ağırlıklar ilmi, 7- Tedbirler İlmi. Bu İlimleri Farabî, tek tek ele alarak tarif eder: Buna göre Aritmetik İlmi teorik ve pratik olmak üzere İkiye ayrılır. Teorik aritmetik ilmi, sayıları genel olarak, yani zihinsel bakımdan cisimlerden ve sayılan her şeyden bağımsız olarak inceleyen ilimdir. Pratik aritmetik İlmi ise sayıları tesbit edilme durumu olan para, altın gibi şeyleri sayılar olmaları bakımından inceleyen ilimdir. Geometri ilmi de teorik ve pratik olmak açısından ikiye ayrılır. Pratik geometri doğruları, yüzeyleri, daireleri, üçgenleri ve benzerlerini onları kullanan kişilerin maharet ve ustalıklarına göre bu şeyleri inceler; teorik geometri ise, hacimli cisimlerin doğru ve yüzeylerini inceler. Optik İlmi’ne gelince o da geometri İlmi gibi şekiller, büyüklükler, düzen, durum, eşitlik, üstünlük ve benzerlerini inceler. Astronomi ilmi, yıldızlardan çıkarılan hükümlerle matematiksel yıldızlardan bahseder. Müzik ilmi, genel olarak nağme çeşitlerini, onların neden, niçin ve nasıl meydana geldiklerinin, daha tesirli ve güzel olmaları için hangi durumlarda olmaları gerektiğinin bilgisinden bahseder. Ağırlıklar ilmi, ağırlıkları ölçme ve bu işlemin ilkeleriyle ağırlıkların hareket ettirilmeleri konularını inceler. Son olarak tedbirler ilmine gelince bu ilim ise, matematik ilimlerinde varlığı kesin delillerle kanıtlanmış olan her şeyin tabii cisimlere uygulanması ve onlarda fiilen gerçekleştirilmesi gereken tedbirlerin ilmidir¹⁴.

Matematik ilmi ile ilgili olarak Farabî’nin bir diğer tanımı da şöyledir: Matematik ilmi, nicelikle ilgili olup, bu ilim niceliklerin mahiyetlerini konu edinir. Matematik ilmi, insan zihninde diğer nesnelerden soyutlanarak var olan nicelik türünden olanlarla ilgilenir¹⁵.

Tabiat (Fizik) ilmi ile İlahiyat (Metafizik) İlmi:

a) Tabiat (Fizik) ilmi

Farabî, tabiat ilminin tabii cisimleri, bu cisimlerle kaim olan arazları ve bu arazların kendileriyle, kendilerinden ötürü ve kendileri için var oldukları şeylerden bahsettiğini belirtir. Genelde cisimler cam, kılıç gibi yapma (sınai) ve gökyüzü, yeryüzü ve bunların arasında yer bitkiler, canlılar gibi tabii cisimler olmak üzere ikiye ayrılır¹⁶.

1985:296

14 FARABÎ, (1999), İlimlerin Sayımı, Çev. Ahmet Arslan, Ankara, 1999: 70- 82;

H.el- FAHURÎ-H.EL-CUR (1982), Tarih el - Felsefet’ ül- Arabiyye, C.1-2, Beyrut, 1982:95

15 CAFER AL YASİN (1985), El-Farabi, Beyrut, 1985:381

16 FARABÎ, (1999), İlimlerin Sayımı, Çev. Ahmet Arslan, Ankara, 1999: 83-84;

H.el- FAHURÎ-H.EL-CUR (1982), Tarih el - Felsefet’ ül- Arabiyye, C.1-2, Beyrut, 1982:95

Farabî, tabiat iliminin sekiz önemli kısma ayrıldığını belirtir. Bu sekiz ana bölüm ise şunlardır: 1-İster basit İster bileşik olsun bütün cisimlerin ortak ilkelerinden bahsedilen el-sima' el-tabii adını taşıyan kısım, 2- Sema (gök) ve âlem ki bu kısımda da özellikle basit cisimlerin var olup olmadıkları ve bu âlemin ne olduğu açıklanmaya çalışılır, 3- Tabii cisimlerin oluş ve bozuluşlarından bahseden oluş ve bozuluş adlı bölüm, 4- el-Asâr el-Ulvivve bölümü ki bu bölümde ise, unsurlara has olan arazlar ve etkilimlerin ilkelerinden bahsedilir. 5- Yine el- asarü'l-Ulviyye adı kısmın ikinci bölümünde tabiatla ilgili bu kısımda unsurlardan meydana gelen bileşik cisimler çeşitli açılardan incelenir. 6- Madenler kitabı, tabiat iliminin önemli bir bölümüdür, 7- Bitkiler kitabı ise, tabiat iliminin bitkilerden bahseden bölümüdür. 8- Hayvanlar ile nefis' den bahseden tabiat iliminin sekizinci kısmında hayvan türlerinin çeşitli özelliklerinden bahsedilir¹⁷. Görüldüğü gibi tabiat ilimi bu evrendeki varlıkların temel ilke ve nedenlerini açıklamaya çalışır.

b) İlahiyat (Metafizik) ilmi

İlahiyat ilmi (metafizik) üç temel konuya sahip olup, üç bölüme ayrılır: 1- Varlıklar ve onlara varlık olmaları açısından arız olan şeylerin araştırıldığı bölüm, 2- Tek tek teorik ilimlerde bulunan burhan (kanıtlama) ların İlkelerinin araştırıldığı bölüm, 3- Cisimler olmayan, cisimlerde de olmayan varlıklardan bahseden bölüm¹⁸. Bu ilimin konularından anlaşılacağı gibi Farabî, İlahiyat (Metafizik) ilminin özellikle teorik konu ve varlıklardan bahsettiğini belirtmektedir.

Siyaset, Fıkıh ve Kalam İlmi:

a) Siyaset ilmi:

Farabî, siyasetle ilgili görüşlerine ve siyaset iliminin çeşitli tanımlarına el-Medinetü'l-Fâzıla, es- Siyasetü'l-Medeniyye ve Fusûlü'l-Medeni gibi eserlerinde geniş ölçüde yer verir. Ancak ilimlerin Sayımı adlı eserinde Farabî siyaset ilmini daha didaktik tarzda şu şekilde tanımlamaktadır: "... O (siyaset ilmi), iradi fiillerle iradi hayat tarzlarının çeşitlerini, bu fiiller ve hayat tarzlarının kendilerinden doğduğu yetiler, huylar, karakterler ve özellikleri, onların kendileri için icra edildikleri amaçları, onların insanda nasıl varolmaları gerektiği, insanda varolmaları gerektiği biçimde bulunmaları için nasıl düzenlenmeleri gerektiği ve onları korumanın yollarını araştırır... O (siyaset ilmi), fiiller ve hayat tarzları arasında ayırım yapar ve gerçekten mutluluk olan şeyi bize veren şeylerin iyi ve güzel davranışlar, erdemler olduğunu, onlardan başkalarının İse kötü ve çirkin davranışlar ve kusurlar olduğunu... bildirir"¹⁹. Bu tanımlardan anlaşılacağı gibi Farabî, siyaset ilmini daha çok İnsan dav-

17 FARABÎ, (1999), İlimlerin Sayımı, Çev. Ahmet Arslan, Ankara, 1999: 87-89;

H.el- FAHURÎ-H.EL-CUR (1982), Tarih el - Felsefet' ül- Arabiyye, C.1-2, Beyrut, 1982:95

18 FARABÎ, (1999), İlimlerin Sayımı, Çev. Ahmet Arslan, Ankara, 1999: 90;

H.el- FAHURÎ-H.EL-CUR (1982), Tarih el - Felsefet' ül- Arabiyye, C.1-2, Beyrut, 1982:95-96

19 FARABÎ, (1999), İlimlerin Sayımı, Çev. Ahmet Arslan, Ankara, 1999: 92

ranış ve tarzlarıyla ilgili ve ahlak İlmine benzer bir tanımla tarif etmektedir. Burada dikkat çeken diğer bir husus da şudur: Siyaset ilimi tanımında iyi davranış ve tarzlarla mutluluk arasındaki bağlantıya işaret edilmesidir.

Ayrıca yine Farabi, siyaset ilminin konusunu ikiye ayırır: Birincisi siyaset ilmi, gerçek mutlulukla mutluluk olduğu zannedileni birbirinden ayırmanın ilkelerini verir. İkincisi siyaset ilmi, şehirler ve milletler içinde erdemli huy ve hayat tarzlarını, erdemli eylemlerin şehir insanları arasında dağıtılmasına yönelik kriterleri verir²⁰. Görüldüğü gibi bu tanımlar da siyaset iliminin bugünkü anlam ve tanımlarından daha farklı bir tarifi ortaya konulduğu dikkat çekmektedir.

b) Fıkıh ilmi:

Farabî, fıkıh ilmini şöyle tarif etmektedir: Fıkıh İlmi, şâri'in (kanun koyucunun) hakkında açık belirlemede bulunmadığı tek tek özel şeyleri, haklarında açık ve özel olarak belirlemede bulunmuş olduğu şeylere bakarak belirleme gücünü insana kazandıran ilimdir²¹. Dolayısıyla daha geniş açıdan bakıldığında fıkıh ilmi, dini ilimler arasında sayılan bir ilimdir. Zira bir müminin karşı karşıya kaldığı bir meselede nasıl bir yol izlemesi gerektiğini ona fıkıh ilmi göstermektedir.

c) Kelam ilmi:

Farabî, kelam İlmini dinin kurucusunun açıkça belirtmiş olduğu belli İnanç ve fiilleri muzaffer kılmaya ve bu fiiller ve İnançlara aykırı olan her şeyi sözle çürütmeye (tazyif) muktedir kılmayı..²² İnsana kazandıran bir ilimdir diye tarif etmektedir.

Farabî, kelam İlmine sahip bilginlerin yöntem olarak birbirlerinden farklı düşüncelere sahip olduklarını örneklerle açıklar. Ancak bütün bu farklı kelâmî anlayışlar da ortak özelliklerden bazıları şunlardır: Her şeyden evvel kelam, bir dinin akide esaslarını açıklama ve savunmayı esas olan bir disiplindir. Ayrıca kelam ilmi dinin kendi akide sistemlerini İnananlarına benimsetmede başarılı olmayı hedefler.

Sonuç olarak Farabî'nin ilimler sınıflamasına baktığımızda, onun genelde Aristoteles'in etkisinde bir ilimler sınıflamasını yaptığını söyleyebiliriz. Ancak Aristoteles'ten bu ilimler sınıflamasında en önemli farklarından birisi de, onun fıkıh ilmini ve kelam ilmini de bu ilimler sınıflamasına ilave etmesidir. Bu iki İlim alanı Farabî'nin yaşadığı dönemde İslam bilginlerinin en çok önem verdikleri ilimler arasındadır.

Aristoteles'le sistemli olarak başlayan ilimler sınıflaması anlayışının Ortaçağ'da en ünlü ve etkili temsilci düşünürü Farabi'dir. Nitekim O, ortaçağ'da ilimler sınıflaması konusunda doğuda ve batıda müstakil bir eser yazan ve bu konuyu çeşitli eserlerinde de işleyen önemli düşünürlerin başında yer alır.

20 FARABÎ, (1999), İlimlerin Sayımı, Çev. Ahmet Arslan, Ankara, 1999: 95

21 FARABÎ, (1999), İlimlerin Sayımı, Çev. Ahmet Arslan, Ankara, 1999: 97

22 FARABÎ, (1999), İlimlerin Sayımı, Çev. Ahmet Arslan, Ankara, 1999: 97

Bugün ilimler sınıflaması, felsefenin önemli konularından olan ilim felsefesinin en temel problem alanlarından biri olarak felsefede ele alınmaktadır. İlimler sürekli gelişen İnsanın entellektüel etkinliklerinin başında yer alırlar. Sürekli ilerleyen ilimlerin türleri de hızla çoğalmaktadır. Elbette bugünkü ilimler dünyasına baktığımızda Farabî'nin ilimler sınıflamasının birçok açıdan eksik ve yetersiz olduğunu görüyoruz. Ancak 10. yüzyılda yaşayan Farabi'nin ilimler sınıflaması ve ilimlerle ilgili yaptığı tanımlamalar ve bölümler bugünden o güne baktığımızda oldukça önemli ve dikkat çekicidir.

KAYNAKLAR

Abdülhak Adnan,(1977), Farabi, İ.A. (MEB), C. 4, İstanbul.

CAFER AL YASİN (1985), El-Farabi, Beyrut.

FARABÎ, (1999), İlimlerin Sayımı, Çev. Ahmet Arslan,Ankara

FARABÎ, (2001), Aristo Felsefesi, çev. Hüseyin Atay, Ankara.

FARABÎ, (2001), Mutluluğu Kazanma, Çev. Hüseyin Atay, Ankara.

H.el- FAHURÎ-H.EL-CUR (1982), Tarih el - Felsefet' ül- Arabiyye, C.1-2, Beyrut.

RİŞER N.,(1985) Tasavvuru'l-Mantıkı'l-Arabi (Arapçaya çev. Muhammed Meh-
ran), Kahire.